तद्योगे पञ्चमी द्वितीया तृतीया च भवति उक्तोदाहरणेषु पञ्चमी द्वितीयाद्रष्टव्या। तृतीयाया उदाहरणं मृग्यम्।

ऋतेकर्म्म अव्य० वेदे पा०वर्ज्जने अव्ययी० अच्समा०। कर्म विनेत्यर्थे। "ये कर्म्मणः क्रियमाणस्य मह्न ऋतेकर्म्म-मुपाजायन्त देवाः" ऋ०१०,५५,६०

ऋतेजा त्रि०ऋते यज्ञनिमित्तं जायते जन-विट् अलुक्-स०। यज्ञनिमित्तजाते। "अग्ने म क्षेषदृतपा ऋतेजाः" ऋ० ६,३,१। "ऋतेजा यज्ञनिमित्तं जातः" भा०।

ऋतेयु पु० वरुणस्य ऋत्विजि १ऋषिभेदे। "दृढ़ेयुश्च ऋतेयुश्च परिव्याधश्च कीर्त्तिमान्। एकतश्च द्वितश्चैव त्रितश्चादित्यसन्निभाः॥ अत्रेः पुत्रश्च धर्म्मात्मा ऋषिः सारस्वतस्तथा। वरुणस्यर्त्विजः सप्त पश्चिमां दिशमास्थिताः" भा० आनु० १५० अ०। २पौरवे नृपभेदे। "पूरोर्वंशं प्रवक्ष्यामि" इत्युपक्रम्य। "संयाचितस्याहंयातीरौद्राश्वस्तत्सुतः स्मृतः। ऋतेयुस्तस्य कक्षेयुस्थण्डिलेयुकृतेयवः। जलेयुः सन्नतेयुश्च धर्म्मसत्यव्रतेयवः। दशैतेऽप्सरसः पुत्रा वनेयुश्चावमः स्मृतः। घृताच्या इन्द्रियाणीव मुख्यस्य जगदात्मनः। ऋतेयोरन्तिनावोऽभूत्" भाग०९।२०, ३।

ऋतेरक्षस् पु० ऋते उद्देश्यतया वर्ज्जितं रक्षोयतः। यज्ञे "ऋतेरक्षा वै यज्ञः" ऐत०ब्रा०। यज्ञस्य रक्षोभ्यो रक्षणीयत्वात् तथात्वम्।

ऋतोद्य न० ऋत+वद-भावे क्यप्। सत्यकथने "ऋतं वदन्ता वृतोद्येषु" अथ० १४,१,३१।

ऋत्विज् पु०ऋतु+यज्-क्विन् उ०प०। १याजके, "अग्न्याधेयं पाकयज्ञानग्निष्टोमादिकान् मखान्। यः करोति वृतो यस्य स तस्यर्त्विगिहोच्यते" इति मनूक्ते २स्वानुष्ठेयवैदिककर्मकरे। ऋत्विजश्च षोड़श तत्र मुख्याश्चत्वारः तेषां प्रत्येकं सहकारिण स्त्रय स्त्रय इति षोड़श। विवृतिरच्छावाकशब्दे ८५पृ०दृश्या। "अथर्त्विजो यां काञ्चिदाशिगमाशासते सा यजमानस्यैवेति श्रुतेः "ऋत्विग्वादेनियुक्तौ च समौ संपरिकीर्त्तितौ। यज्ञे स्वाम्याप्नुयात् पुण्यं हानिं वादेऽथवा जयम्" इति वृहस्पत्युक्तेश्च ऋत्विक्कृतयज्ञफलं वेतनदक्षिणादिना वरयितुरेव। "श्रौतस्मार्त्तक्रियाहेतोर्वृणुयादृत्विजः स्वयम्" या०। "तस्य सांख्यपुरुषेण तुल्यतां बिभ्रतः स्वयमकुर्व्वतः क्रियाः। कर्त्तृता तदुपलम्भतोऽभवद्वृत्तिभाजि करणे यथार्त्विजि" मा०। ऋत्विजः कर्म ष्यञ्। आर्त्विज्यऋत्विक्कर्मणि आर्त्विज्यशब्दे उदा० ऋत्विक्कर्मार्हति खञ्। आर्त्विजीन ऋत्विक्कर्मार्हे "दाक्षिण्यदिष्टं कृतमार्त्विजीनैः" भट्टिः।

ऋत्विय त्रि०ऋतुरस्य प्राप्तः तत्र भवं तत्रानुष्ठेयं वा वेदे घस् सित्त्वात् भत्वाभावेन न गुणः। १प्राप्तर्तुकाले २कालभवे ३ऋतुकालानुष्ठेये च "अयं वो गर्भऋत्वियः प्रत्नं सधस्थमासदत्" यजु० ११,४८। "दधे ह गर्भमृत्वियं यतोजातः प्रजापतिः" २३,६३। ऋत्वियावान् लोके तु यत्। ऋतव्य इत्येव तेष्वर्थेषु त्रि०।

ऋत्वियावत् त्रि०ऋत्वियमृतुकालभवं प्रजोत्पादनकर्म्म तत्रानुष्ठेयकर्म वास्त्यस्य मतुप् मस्य वः दीर्घः। १प्रजोत्पादनकर्मयुक्ते २तत्रानुष्ठेयकर्मयुक्ते च। "कृतं न ऋत्वियावतः" ऋ०८,८,१० स्त्रियां ङीप्। "इयं त ऋत्वियावती धीतिरेति नवीयसी" ऋ० ८,१२,१०। "ऋतौ वसन्तादिकालेऽनुष्ठेयं यज्ञकर्म ऋत्वियं तद्वती" भा०।

ऋत्व्य त्रि० ऋतुरस्य प्राप्तः तत्र भवं तत्रानुष्ठेयं वा कर्म यत् संज्ञापूर्वकविधेरनित्यत्वात् न गुणः अज्वच्च। ऋत्वियशब्दार्थे "अपश्यं त्वा मनसा दीध्यानां स्वायां तनू ऋत्व्ये नाधमानाम्" ऋ० १०,१८३,२।

ऋदूदर त्रि० मृदु उदरं यस्य वेदे पृ० मलोपः। मृदूदरे निरु०। "ऋदूदरः सुहवो मा नो अस्यै" ऋ०२,३३,५, ऋदूदरेण सख्या सचेय" ऋ० ८,४८,१०।

ऋदूपा त्रि०पृषो०। १अर्द्दनपातिनि २गमनपातिनि ३दूरपातिनि निरु०। "उभा ते बाहू रण्या सुसंस्कृत ऋदूपे चिदृदूवृधा" ऋ० ८,७७,११। इमामेवर्चमधिकृत्य यास्केन तथार्थतया निर्वचनं कृतम्।

ऋदूवृध पु० पृषो०। १मर्मण्यर्द्दनवेधिनि २गमनवेधिनि ३शब्दवेधिनि ४दूरवेधिनि च निरु०। ऋदूपाशब्दे उदा०। तामेवर्चमधिकृत्य यास्केन तथार्थतया निरुक्तम्।

ऋद्ध न० ऋध-क्त। १पक्वमर्दितधान्ये २सिद्धान्ते ३वृद्धौ च। ४समृद्धे ५सम्पन्ने त्रि "इयमृद्धवनी वृथाऽवनी" नैष०। अवाप्य भूमावसपत्नमृद्धं राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यम्" गीता "धर्मज्ञानवैराग्यादिभिः सम्पन्ने प्रपञ्चरूपेण विवर्त्तमाने च ६विष्णौ पु०। "ऋद्धः स्पष्टाक्षरो मन्त्रः" विष्णुस० धर्मादिभिरुपेतत्वात् ऋद्धः" भा०। "सहर्द्धिर्ऋद्धो वृद्धात्मा" विष्णुस०। "प्रपञ्चरूपेण वर्द्धमान ऋद्धः" भा०

ऋद्धि स्त्री ऋध-भावे क्तिन्। १वृद्धौ २सम्पत्तौ ३सिद्धौ च। "परिच्छन्नप्रभावर्द्धिर्न मया न च विष्णुना" कुमा०। "ऋद्ध्या भवान् ज्योतिरिव प्रकाशते" भा० व० १११। कर्त्तरि क्तिच्। ४पार्व्वत्यां शब्दरत्ना०। ५लक्ष्म्यां